

FOKUS PÅ SKOLEBYGG

TILGJENGELIGHET - PLANLEGGING - BRUKERMEDVIRKNING

FORORD

Full deltakelse og likestilling har vært det overordnede målet i politikken for funksjonshemmede i mer enn 20 år. I Manneråkutvalgets innstilling, NOU 2001:22, Fra bruker til borger, er en av hovedkonklusjonene at det fortsatt er langt mellom mål og realiteter. Funksjonshemmede diskrimineres. Utvalget sier at: "Mennesker med funksjonsnedsettelser møter barrierer som reduserer mulighet til deltakelse på en rekke områder..." og "Funksjonshemmende forhold svekker tilgjengeligheten til deler av samfunnet, de svekker demokratiske rettigheter...". Omgivelsenes utforming er avgjørende for mulighet til deltakelse for mennesker med funksjonsnedsettelser.

Dette heftet presenterer resultater og konklusjoner i et prosjekt hvor vi har undersøkt nye skolebygg. Både planleggingsprosessen og skoleanleggenes fysiske utforming har vært tema.

Målet med prosjektet er å bidra til at fylker og kommuner setter fokus på likestilling og likeverdig deltakelse for alle brukere av skoleanlegg, og at de bevisst planlegger sine nye skolebygg og rehabiliteringer slik at anleggene blir brukbare for alle.

Målgruppen er ulike aktører innen planlegging av skoleanlegg, både i offentlig og privat sektor.

Kartleggingsarbeidet er utført av tillitsvalgte i Norges Handikapforbund med lang erfaring i arbeid med kartlegging av fysisk tilgjengelighet. Fagkonsulent/bygningsingeniør Steinar Myrdal har vært prosjektleder.

Prosjektet er finansert av Husbanken.

Innhold:

1. INNLEDNING	4
Nasjonale føringer for tilgjengelighet	6
Lover og forskrifter	7
Metoder og aktiviteter	8
Skolene i prosjektet	9
2. SKOLENS FYSISKE UTFORMING	10
Parkering	11
Uteområder og lekeplass	12
Atkomstvei og inngangsparti	13
Fellesarealer og innvendige kommunikasjonsveier	14
Heis	15
Klasserom, spesialrom og aktivitetsrom	16
Kontorer og arbeidsrom for ansatte	18
Toaletter	19
3. PLANLEGGINGSPROSESSEN	20
Dispensasjoner	21
Brukermedvirkning	22
4. UNIVERSELL UTFORMING OG PLANLEGGING AV SKOLEANLEGG	24
Skolen er en viktig arena	25
Arealplanlegging - valg av tomt til skoleanlegg	26
Byggesaker og medvirkning	27
Nye premisser for planlegging?	28
Aktuell litteratur	30

1

INNLEDNING

Skoleanleggene er samfunnsarenaer hvor mange viktige aktiviteter finner sted. Her foregår undervisning og læring både på dagtid og kveldstid. Byggene inneholder arbeidsplasser av forskjellig karakter. Nærmiljøene benytter skolene til ulike idretts- og kulturaktiviteter både på kveldstid og i helger. Skolene fungerer også i stor utstrekning som valglokaler. Nasjonale mål om likestilling og full deltakelse for alle betinger at skolene er tilgjengelige og brukbare for alle skolekretsens innbyggere.

Norges Handikapforbund mottar mange henvendelser som tyder på at tekniske forskrifters krav til brukbarhet ikke oppfylles i mange byggeprosjekter, herunder også skolebygg. Det kan se ut som det ofte ikke er søkt om dispensasjon selv om kravene til brukbarhet ikke er ivaretatt. Om dette skyldes manglende kompetanse fra planleggere og saksbehandlere, eller om det eksisterer en praksis hvor forskriftene i større eller mindre grad neglisjeres, vites ikke.

I prosjektet "Fokus på skolebygg" har vi kartlagt 16 nye eller nylig rehabiliterte skoler forskjellige steder i landet. Skolebygg og uteområder er kontrollert opp mot kravene til brukbarhet for bevegelseshemmede som stilles i Tekniske forskrifter til plan- og bygningsloven. Vi har stilt spørsmål om det er søkt om og gitt dispensasjoner fra forskriftenes krav om tilgjengelighet og brukbarhet.

Vi har også sett nærmere på planleggingsprosessen for å bringe på det rene om kommunene har fulgt oppfordringen fra sentrale

myndigheter jfr. Rundskriv T-5/99 "Tilgjengelighet for alle". Her oppfordres det bl.a. til å sørge for medvirkning i byggesaker så vel som i plansaker.

Planleggingsprosessen er svært viktig og helt avgjørende for et byggverks utforming og funksjonalitet. Det er viktig at alle involverte, og særlig prosjektleder og arkitekt, har full fokus på brukbarhet for alle. Å organisere en god brukermedvirkning i alle faser av planleggings- og byggeprosessen vil kunne være en kvalitetssikring og øke muligheten for at det ferdige resultat blir et byggverk som bidrar til full deltakelse og likestilling for alle. Forutsetningen er at brukernes erfaringer med funksjonalitet og gode løsninger blir hørt i prosessen.

NASJONALE FØRINGER FOR TILGJENGELIGHET

T-1440, Regjeringens handlingsplan for økt tilgjengelighet for personer med nedsett funksjonsevne kom i slutten av 2004. Som hovedmålsetting står følgende:

"Planens mål er fullverdig tilgjengelighet med varige virkninger. Det innebærer at alle samfunnsborgere skal ha de samme muligheter til personlig utvikling, deltakelse og livsutfoldelse... Strategien universell utforming må derfor forankres i regelverk, administrativ bevissthet og kompetanse på alle sektorområder."

Stortingsmelding nr. 40 "Nedbygging av funksjonshemmende barrierer" (2002-2003)

sier at to av regjeringens fem hovedmål for mennesker med funksjonsnedsettelse er:

- Aktiv deltakelse og full likestilling.
- God tilgjengelighet til bygninger, utemiljø, produkter og tjenester.

Meldingen sier det er et overordnet mål for regjeringen å fjerne funksjonshemmende barrierer som hindrer likestilling og full deltakelse på alle livets områder. Universell utforming er en viktig strategi for å nå dette målet. At boligkomplekser, publikums-, skole-, og arbeidsbygninger blir universelt utformet er svært viktig for å kunne nå målet om tilgjengelighet og brukbarhet for alle.

Rundskriv T-5/99

"Tilgjengelighet for alle", oppgir at nasjonale mål som søkes ivarett med rundskrivet er:

- Å sikre at planleggingen virker inkluderende, slik at alle kan benytte bebyggelse og uterom på likestilt måte.
- Å ivareta det offentlige ansvar for å sikre brukbar utforming av bebyggelse og uterom for alle.

Rundskrivet har blant annet som formål å tydeliggjøre og understreke viktigheten av at universell utforming får en framtrædende rolle ved bygningsmyndighetenes behandling av byggesøknader og godkjenning av ferdige bygg.

LOVER OG FORSKRIFTER

Gjeldende regelverk for utforming av skoleanlegg:

Tekniske forskrifter til plan- og bygningsloven (TEK)

Kapittel X Brukbarhet i teknisk forskrift skal sikre tilgjengelighet og brukbarhet for alle. Kravene som settes er funksjonskrav. Disse gir rom for flere utførelser. Kravene i forskriften er juridisk bindende og må derfor følges. Kravene i dette kapitlet omhandler utearealer, planløsning, tekniske hjelpemidler, kommunikasjonsveier og beredskapshensyn. Formålet med bestemmelsene gis i:

§ 10-1 Generelle krav til brukbarhet

"Bestemmelsene om brukbarhet skal sikre at enhver bygning kan nyttes til sitt forutsatte formål og at utformingen av bygningen gir gode bruksmuligheter for orienterings- og bevegelseshemmede. Bestemmelsen gjelder tilsvarende for andre byggverk så langt det passer."

Veileder til teknisk forskrift til plan- og bygningsloven

Forskriften er supplert med en veileder som utdyper kravene og beskriver løsninger som tilfredsstiller forskriften. Veilederen er ikke juridisk bindende. Det kan velges andre løsninger, men da må det tydelig dokumenteres at de oppfyller kravene i tekniske forskrifter.

Opplæringsloven

Relevant for skoleanleggets utforming for elevene:

§ 9 a-1 Generelle krav

"Alle elever i grunnskolar og vidaregåande skolar har rett til eit godt fysisk og psykososialt miljø som fremjar helse, trivsel og læring."

§ 9 a-2 Det fysiske miljøet

"Skolane skal planleggjast, byggjast, tilretteleggjast og drivast slik at det blir teke omsyn til tryggleiken, helsa, trivselen og læringa til elevane."

Det fysiske miljøet i skolen skal vere i samsvar med dei faglege normene som fagmyndighetene til kvar tid anbefaler. Dersom enkelte miljøtilhøve avvik frå desse normene, må skolen kunne dokumentere at miljøet likevel har tilfredsstillande verknad for helsa, trivselen og læringa til elevane."

Alle elever har rett til ein arbeidsplass som er tilpassa behova deira. Skolen skal innreiast slik at det blir teke omsyn til dei elevane som har funksjonshemmingar."

Arbeidsmiljøloven

Relevant for utforming av skolen som arbeidsplass:

§ 13 Særlig om yrkeshemmede arbeidstakere

"Atkomstveier, sanitæranlegg, tekniske innretninger og utstyr mv, skal så langt det er mulig og rimelig, være utformet og innrettet på en slik måte at arbeidstakere med midlertidig eller varig redusert arbeidsevne kan arbeide i virksomheten."

METODER OG AKTIVITETER

I dette prosjektet skulle vi se på nye eller eventuelt nylig rehabiliterte skolebygg. Omfanget ble begrenset til to kommuner i hver av fire valgte fylker. Kriteriet for valg av fylke var at det måtte være minst ett nytt grunnskolebygg i hver av de to kommunene og helst en ny videregående skole i fylket. Totalt 16 skoler er kartlagt.

Fylkene som ble valgt er Aust-Agder, Vestfold, Buskerud og Sør-Trøndelag. Norges Handikapforbunds fylkeslag i de aktuelle fylkene valgte selv representanter som skulle være med i prosjektet og ha ansvar for kartleggingsarbeidet i sitt fylke.

Det ble utarbeidet en sjekkliste som et verktøy for kartlegging. Arbeidet med utformingen av sjekklistene ble utført med innspill fra de som skulle ha ansvar for kartleggingen av skolene i sitt fylke. En veiledning for felles forståelse av framgangsmåte ble også laget og sendt ut sammen med kartleggingsverktøyet. Det er ikke lagt opp til å benytte instrumenter for å måle kraft som trengs for å åpne dører. På dette punkt er en skjønnsmessig vurdering forutsatt. Underveis og i etterkant av kartleggingen er det tatt bilder og innhentet supplerende opplysninger. Opplysninger om planleggingen av anleggene, søknad om dispensasjon og brukermedvirkning er innhentet ved intervju av skoleledelse eller prosjektledelse, og i enkelte tilfeller personer som har deltatt i medvirkningsprosessen.

Kartleggingen ble foretatt våren og høsten 2004. Det viste seg å være lite nybygging av videregående skoler i prosjektfylkene. Av de 16 skoleanleggene som ble undersøkt, er kun tre videregående skoler. Bare Sør-Trøndelag hadde en helt ny videregående skole å vise til. De andre to er i Vestfold og Buskerud. For begge disse dreier det seg om rehabilitering og forholdsvis små tilbygg. Det var ikke enkelt å kartlegge planleggingsprosessen for disse to skolene, fordi mange utbedringer og tiltak på tilgjengelighetsområdet er tilrettelegginger som er gjort over tid.

SKOLENE I PROSJEKTET

AUST-AGDER

Fjære ungdomsskole	Grimstad kommune
Jappa skole	Grimstad kommune
Hope skole	Risør kommune
Risør barneskole	Risør kommune

VESTFOLD

Greveskogen videregående skole, Tønsberg	Vestfold fylkeskommune
Galleberg barneskole	Sande kommune
Tømmerås skole	Svelvik kommune

BUSKERUD

Eiker videregående skole, Hokksund	Buskerud fylkeskommune
Sylling skole	Lier kommune
Lierbyen ungdomsskole	Lier kommune
Skrim ungdomsskole	Kongsberg kommune
Madsebakken skole	Kongsberg kommune

SØR-TRØNDELAG

Byåsen Videregående Skole, Trondheim	Sør-Trøndelag fylkeskommune
Markaplassen ungdomsskole	Trondheim kommune
Strindheim skole	Trondheim kommune
Hommelvik barneskole	Malvik kommune

2

SKOLENS FYSISKE UTFORMING

Kapitlet inneholder oppsummering av kartleggingens punkter om skoleanleggenes fysiske utforming. Hvert tema innledes med aktuelt regelverk og hva som eventuelt er gitt i politiske føringer.

PARKERING

Tekniske forskrifter til plan- og bygningsloven, § 10-2. Generelle krav til utearealer sier bl.a.: "I nærheten av byggverk skal det være tilstrekkelig antall parkeringsplasser tilrettelagt for bevegelseshemmede."

Veiledning til tekniske forskrifter sier at plassene må ha følgende minimumsmål; lengde 5,0 m og bredde 3,8 m og at plassene må merkes og skiltes spesielt.

Kontrollspørsmål	Antall skoler N=16	
	JA	NEI
Finnes parkeringsplass reservert for bevegelseshemmede nær inngang?	5	11

Tabellen viser at reservert parkering for forflytningshemmede nær inngang mangler på hele 11 av de 16 skolene. Noen av disse 11 skolene har reserverte plasser på skolens ordinære parkeringsplass. Hvis denne ligger forholdsvis nær skolen, og atkomstsveien ikke er bratt, kan det fungere tilfredsstillende i sommerhalvåret. Men, vi lever i et vinterland. Når snø og is legger seg om vinteren viser vår erfaring at det er umulig å brøyte godt nok til å opprettholde brukbare forhold for personer som bruker rullestol. Parkeringsplasser i umiddelbar nærhet av inngang kan gi god tilgjengelighet sommer og vinter.

UTEOMRÅDE OG LEKEPLASS

Tekniske forskrifter til plan- og bygningsloven, § 10-2. Generelle krav til utearealer sier bl.a.: "Ved utforming av utearealer og atkomst til bygning skal det medvirkes til at det rundt eller nær bygningen finnes tilstrekkelig areal for rekreasjon og lek."

Opplæringsloven § 9 a-1 Generelle krav, sier at "Alle elever i grunnskolar og vidaregåande skolar her rett til eit godt fysisk og psykososialt miljø som fremjar helse, trivsel og læring."

Regjeringens handlingsplan for økt tilgjengelighet for personer med nedsatt funksjonsevne sier i sin hovedmålsetting: "Planens mål er fullverdig tilgjengelighet med varige virkninger. Det innebærer at alle samfunnsborgere skal ha de samme muligheter til personlig utvikling, deltakelse og livsutfoldelse."

Kontrollspørsmål	Antall skoler N=16	
	JA	NEI
Er uteområde og eventuell lekeplass tilgjengelig og brukbart for bevegelseshemmede?	13	3

Skolenes uteområde og eventuelle lekeplasser er viktige sosiale arenaer. Kartleggingen viste at tre skoler ikke har god tilgjengelighet til uteområdene. En av disse skolene har en flott takhage med sitteplasser som er ment som rekreasjonsområde for ansatte og elever. Det er kun trapper som atkomst til dette området, som dermed ikke er tilgjengelig for bruker av rullestol. Dette er et graverende eksempel på utestenging av funksjonshemmede på en viktig arena. De to resterende skolene ligger i skrånende terreng, hvor uteområdet og lekeplass er lagt på flere plan med bratt gangvei eller trapp mellom. Dette vil ekskludere flere bevegelseshemmede fra full deltakelse i det som skjer i skolegården.

De 13 skolene som ikke har fått strykkarakter har likevel varierende grad av brukbarhet på uteområdet. Detaljeringsgraden på vårt kartleggingsverktøy er for liten til å fange opp disse variasjonene. Det er få skoler som har lekeplasser med apparater og aktiviteter som og er brukbare for funksjonshemmede barn. Kun en skole har tatt godt hensyn til dette. Der finnes blant annet en sandkasse hvor elever med rullestol kan komme inntil og delta i lek sammen med andre barn. Slike tiltak bidrar til at alle har muligheten til å bli inkludert i det sosiale miljøet i skolegården.

ATKOMSTVEI OG INNGANGSPARTI

Tekniske forskrifter til plan- og bygningsloven, § 10-21 Atkomst til byggverk, sier bl.a.:

"Atkomst fra kjørbare vei til hovedinngang, inklusive inngangen, skal være lett å finne, lett å bruke, være uten hindre og tilrettelagt for orienterings- og bevegelseshemmede for boligbygning med felles inngang til flere enn 4 boliger, arbeidsbygning og til byggverk der publikum har adgang."

Veiledning til tekniske forskrifter sier at stigning ikke bør være større enn 1:20, unntaksvis noe brattere, men ikke brattere enn 1:12. Ved høydeforskjeller over 0,6 m må stigningen avbrytes av horisontale hvileplan.

Veiledningen sier videre om innganger at det bør være minst mulig høydeforskjell mellom terreng utenfor og gulv innenfor ytterdør. Ved inngang som det stilles krav til etter § 10-21, må eventuelt trapp suppleres eller erstattes med rampe. Skyvedør med automatisk åpning og lukking vil være hensiktsmessig for både orienterings- og bevegelseshemmede. Hengslet dør bør ikke ha automatisk åpning når døren slår mot gangretning. Manuell åpning bør kunne skje med minst mulig kraft, maksimum 20 N (2,0 kg).

Kontrollspørsmål	Antall skoler N=16	
	JA	NEI
Er atkomstsveiens bredde og dekke ok?	16	0
Er atkomstsveiens stigning og hvileplan ok?	12	4
Er inngangene brukbare for bevegelseshemmede?	13	3

Atkomstsvei fra parkering eller kjørbare vei og fram til hovedinngang var med hensyn på bredde og dekke tilfredsstillende på alle skolene. Men likevel ble atkomstsveien på fire av skolene ikke godkjent. Grunnen til dette er at det var for bratt stigning og at det også manglet foreskrevne hvileplan for hver 0,6 m stigning.

Kartleggingen av innganger til skolen forteller at det er tre skoler som ikke har tilfredsstillende forhold. På en av disse skolene tilfredsstilte ingen av inngangene Tekniske forskrifters krav til brukbarhet. Ved de to andre fantes en inngang som var brukbar, men andre som ikke var. Der gående personer kunne gå rett inn, måtte bevegelseshemmede som bruker rullestol kjøre ulogiske og lange omveier for å komme inn eller ut.

De 13 resterende skolene, som har fått ståkarakter, varierer likevel en del i grad av brukbarhet på inngangene. Det som går igjen er

at dørene kan være tunge å åpne og at det er unødvendige nivåforskjeller mellom utvendig rist og innvendig gulv. Disse forhold er det enkelt å utbedre. Små tiltak her kan gi stor gevinst ved at det fører til at flere kan bruke skolenes fasiliteter uten å måtte be om hjelp.

FELLESAREALER OG INNVENDIGE KOMMUNIKASJONSVEIER

Tekniske forskrifter til plan- og bygningsloven, § 10-31, punkt 3 Atkomst i byggverk, sier bl.a.: *"I byggverk med atkomst fra kjørbær vei til hovedinngang etter § 10-21 skal atkomst videre fra hovedinngang helt frem til, og inklusive, inngangsdøren være brukbar for orienterings- og bevegelseshemmede til følgende deler av byggverket: ...arbeidsplass, herunder pauserom og sanitærrom m.v., egnet for orienterings- og bevegelseshemmede, ... del av byggverk der publikum har adgang. Atkomst som er brukbar for orienterings- og bevegelseshemmede skal være utformet slik at den er lett å finne og lett bruke. Dersom bygningen har flere atkomster og disse er forbundet med innvendig kommunikasjonsvei, skal denne være brukbar for orienterings- og bevegelseshemmede."*

§ 10-5, Generelle krav til kommunikasjonsveier, sier bl.a. at det skal sikres gode og trygge kommunikasjonsveier ved nivåforskjeller for inngang til byggverk og inne i byggverk. Ved nivåforskjeller skal kommunikasjonsvei ha forsvarlig stigningsforhold og ha solid håndlist på begge sider. Slik håndlist skal gi godt grep.

Veiledning til tekniske forskrifter sier at kravene gjelder for kommunikasjonsveier til alle de deler av bygningen som skal være tilgjengelig for publikum. For eksempel vil tilfredsstillende snuareal for rullestol være 1,5 m x 1,5 m.

Kontrollspørsmål	Antall skoler N=16	
	JA	NEI
Er korridorer og fellesarealer trinnfrie?	16	0

Korridorer og fellesarealer som foajeer og lignende, er tema i et av kontrollspørsmålene. Her ser vi at alle skolene har trinnfrie overgangsmuligheter der det er nivåforskjeller på samme plan. Det er likevel grunn til å nevne at de fleste skolene har terskler i dørene i de innvendige kommunikasjonsveiene. En terskel er ikke et trinn, men det er en ubehagelig og oftest unødige hindring. Veiledning til tekniske forskrifter sier at terskelhøyden ikke må overstige 25 mm, og at de bør være avfaset. Det var flere eksempler på terskler som var høyere enn dette.

HEIS

Se innledende tekst under fellesarealer og kommunikasjonsveier, som også er relevant for spørsmål om det er aktuelt med krav om heis. Bestemmelsene i § 10-31 Atkomst i byggverk tilsier at det blir nødvendig med heis hvis bygget har flere etasjer som er forbundet med hverandre med innvendig kommunikasjonsvei som f.eks trapp. En rampeløsning ville lagt beslag på store arealer i skolebygget, og vil derfor oftest ikke være aktuelt.

	Antall skoler N=16	
Kontrollspørsmål	JA	NEI
Har bygget flere enn en etasje?	14	2
Har bygget heis med innvendig mål minst 1,1 m x 1,4 m - og heisdør med minst 0,8 m lysåpning?	12	2 + 2

Spørsmålene om flere etasjer og heis må sees i sammenheng. To av skolene er på ett plan og trenger ikke heis. De resterende 14 skolene skal ha heis fordi de har flere enn en etasje. Av disse 14 er det to som ikke har heis, og det fører til at bevegelseshemmede elever og ansatte ikke har mulighet til å delta i alle aktiviteter som foregår. Særlig ille er det når mangel på heis stenger funksjonshemmede ute fra spesialrom som gymsal, bibliotek, datarom, musikkrom osv, slik at de ikke får deltatt i viktige aktiviteter og undervisning sammen med sine medelever.

Typisk for mange av skolene er at det er begrenset adgang til heisene. De er låst og de som skal bruke heisen er avhengig av nøkkel eller kort. I den grad bruker, enten en er elev eller ansatt, har slik for hånden til fritt bruk, kan dette fungere tilfredstillende. Stadige meldinger til Norges Handikapforbund viser at dette ofte ikke fungerer bra. Det blir en barriere når elever må finne en ansatt for å kunne bruke heisen for å komme seg inn eller ut. Det et hinder for likeverdig deltakelse og kan også føre til at elevene mister mye av friminutter i forhold til de andre elevene som fritt beveger seg mellom skoleanleggets fasiliteter. For besøkende er det også stigmatiserende å måtte henvende seg i en resepsjon for å få adgang til etasjer hvor andre uten videre kan gå opp trappen.

KLASSEROM, SPESIALROM OG AKTIVITETSROM

Når det gjelder atkomst til disse rommene, er regelverket som er listet opp i innledende tekst under fellesarealer og kommunikasjonsveier relevant. I tillegg til dette er to andre lover relevante:

Opplæringsloven § 9 a–2 Det fysiske miljøet

"Skolane skal planleggjast, byggjast, tilretteleggjast og drivast slik at det blir teke omsyn til tryggleiken, helsa, trivselen og læringa til elevane...Alle elevar har rett til ein arbeidsplass som er tilpassa behova deira. Skolen skal innreiast slik at det blir teke omsyn til dei elevane som har funksjonshemmingar."

Arbeidsmiljøloven § 13 Særlig om yrkeshemmede arbeidstakere

"Atkomstveier, sanitæranlegg, tekniske innretninger og utstyr mv, skal så langt det er mulig og rimelig, være utformet og innrettet på en slik måte at arbeidstakere med midlertidig eller varig redusert arbeidsevne kan arbeide i virksomheten."

Kontrollspørsmål	Antall skoler		N=16
	JA	NEI	
Er det brukbar adkomst for bevegelseshemmede til ordinære klasserom?	16	0	
Er det brukbar adkomst for bevegelseshemmede til alle spesial-/aktivitetsrom?	13	3	

Ordinære klasserom er tilgjengelig på alle skolene som ble kartlagt. Kravene til disse er at det er brede nok dører, og at rommets størrelse og innredning gjør det mulig for en bevegelseshemmet person å utføre sitt virke i rommet. Dette punktet er vurdert uavhengig av punktet om inngang til skolebygget. Det må nevnes at enkelte av skolene hadde terskler inn til klasserommene som var på kanten av det man kan godkjenne som brukbart.

Alle spesial- og aktivitetsrom som auditorier, bibliotek, datarom, gymsal osv må være tilgjengelig for alle. Det er en forutsetning at også bevegelseshemmede har atkomst til disse rommene og ikke ekskluderes fra aktiviteter som foregår der. Blant skolene i

prosjektet finnes det tre skoler som ikke gir bevegelseshemmede brukbar atkomst til alle slike rom. Det dreier seg om adgang til musikkrommet på en skole. Her må eleven som bruker rullestol ut og ned en bratt gangvei for å komme til dette rommet. På en annen skole er det gymsalen som ligger i et eget bygg, hvor veien ned til inngangen er brattere enn forskriftens minimumskrav til stigning. Særlig om vinteren er dette en barriere. Den tredje skolen har et auditorium hvor det bare er adgang for bevegelseshemmede bakerst. Talestol og område forrest i auditoriet, som benyttes av lærere og av elever til prosjektframføringer osv, er ikke tilgjengelig for bevegelseshemmede elever eller lærere.

KONTORER OG ARBEIDSROM FOR ANSATTE

Skoleanleggene inneholder arbeidsplasser for mange yrkesgrupper, så som administrasjons-, pedagogisk-, rengjørings- og teknisk personale. Dette gjør at skolene også er arbeidsbygninger og må oppfylle både tekniske forskrifters og arbeidsmiljølovens krav til slike bygninger.

Tekniske forskrifter til plan- og bygningsloven, § 10-31 Planløsning og størrelse, punkt 2 sier at: *"Arbeidsbygning skal ha planløsning, størrelse og fordeling av rom tilpasset arbeidsplassenes behov. Den skal utformes slik at det er mulig for orienterings- og bevegelseshemmede å arbeide i virksomhetene i bygningen, med mindre bygningen bare kan gi arbeidsplasser som er helt uegnet for orienterings- og bevegelseshemmede."*

Arbeidsmiljøloven, § 13 Særlig om yrkeshemmede arbeidstakere sier at: *"Atkomstveier, sanitæranlegg, tekniske innretninger og utstyr mv, skal så langt det er mulig og rimelig, være utformet og innrettet på en slik måte at arbeidstakere med midlertidig eller varig redusert arbeidsevne kan arbeide i virksomheten."*

Arbeidsmiljøloven, § 54 B forbud mot forskjellsbehandling/diskriminering sier at: *"Direkte og indirekte forskjellsbehandling på grunn av kjønn, religion, livssyn, hudfarge, nasjonalitet eller etnisk opprinnelse, politisk syn, medlemskap i arbeidstakerorganisasjon, seksuell orientering, funksjonshemming eller alder er forbudt."*

Kontrollspørsmål	Antall skoler	
	JA	NEI
Er det brukbar adkomst for bevegelseshemmede til kontorer og arbeidsrom for ansatte?	15	1

Når det gjelder atkomst til kontorer og arbeidsrom for ansatte, er det en skole som har fått strykkarakter. På den aktuelle skolen befinner alle skolens kontorer og arbeidsrom for ansatte seg i 2. etasje i en gammel bygning uten heis. For de andre 15 skolene er det varierende grad av brukbarhet. Noen av skolene med nye tilbygg eller nye paviljonger, har lokalisert arbeidsrom for sine ansatte til de gamle bygningene. Kartleggingen har ikke detaljer om dette, men det er gitt muntlige opplysninger som tyder på at det generelt ikke er optimal tilgjengelighet til og i arbeidsrom for ansatte på flere skoler.

TOALETTER

Tekniske forskrifter til plan- og bygningsloven, § 10-32 Toaletter, garderobe mv. sier at i arbeidsbygninger skal det være atskiltetoaletter for damer og herrer. Og et tilstrekkelig antall, minst ett, skal være utformet og tilrettelagt for orienterings- og bevegelseshemmede. Det samme gjelder der arbeidet gjør det nødvendig med andre sanitærrom eller garderobe.

Veiledning til tekniske forskrifter sier at i handikaptaoletter med minstemål angitt i veiledningen, må utstyr plasseres nøyaktig som beskrevet i henvisningene.

Arbeidsmiljøloven, § 13, som det er henvist til under punkt om arbeidsrom for ansatte, er også relevant når det gjelder toalett og garderobeforhold for ansatte.

Spørsmål	Antall skoler N=16	
	JA	NEI
Finnes det toalett for bevegelseshemmede elever?	16	0
Finnes det toalett for bevegelseshemmede ansatte?	9	7

Alle skolene har toaletter for bevegelseshemmede elever, men kvalitet og kvantitet er varierende. En vanlig feil på de fleste av skolene er at utstyr og installasjoner som toalettskål, servant og annet er plassert feil i toalettrommet. Både Norges Byggforskningsinstitutt og Norges Handikapforbund gir i sine veiledninger tydelige henvisninger og målsatte skisser som viser riktig plassering av utstyr i slike toaletter. Feilmontering fører til redusert brukbarhet på et toalettrom selv om rommet har tilstrekkelig størrelse. Selv om noe utstyr kan være feilmontert på enkelte skoler, har alle skolene fått godkjent toalettene for bevegelseshemmede elever.

Bevegelseshemmede ansatte har dårligere toalettforhold, og har ofte ikke egne toaletter. De henvises til elevtoalettene. En del av de ni skolene som har fått JA på spørsmålet om toalett for ansatte, har fått score fordi de har grei kapasitet på elevtoaletter for bevegelseshemmede, og at et av disse ligger nær ansattes arbeidsrom/kontor, slik at det kan reserveres ansatte ved behov.

Slik den faktiske situasjonen er pr i dag, er det få av disse ni skolene som har eget toalett for bevegelseshemmede ansatte. Dette tilfredsstiller ikke forskriftene, som sier at det i tillegg til atskilte toaletter for damer og

herrer, skal være minst ett toalett for bevegelseshemmede arbeidstakere. Med bakgrunn i dette, er det grunn til å anta at forholdene for bevegelseshemmede ansatte er dårligere ivare tatt enn for bevegelseshemmede elever på de nye skolebyggene.

Et hyppig fenomen er at toalett for bevegelseshemmede benyttes som midlertidige lagerrom. Dette var også tilfelle ved tre av skolene. Det er dessverre ganske vanlig at man finner forskjellig rekvisita og møbler stablet på disse toalettene. Dette kan resultere i at besøkende rullestolbrukere, så som foreldre/pårørende og andre ikke kan benytte toalettet.

3

PLANLEGGINGSPROSESSEN

Kapitlet inneholder oppsummering av kartleggingens punkter om dispensasjoner og brukermedvirkning i planleggingsprosessen. Temaene innledes med aktuelt regelverk og hva som eventuelt er gitt i politiske føringer.

DISPENSASJONER

Plan- og bygningsloven, § 7 Dispensasjon

"Når særlige grunner foreligger, kan kommunen, dersom ikke annet er fastsatt i vedkommende bestemmelse, etter søknad gi varig eller midlertidig dispensasjon fra bestemmelser i denne lov, vedtekt eller forskrift."

Veiledning til tekniske forskrifter sier på side ni blant annet følgende om dispensasjon:

"Når det gjelder bestemmelsene om funksjonshemmedes tilgjengelighet til og i bygninger, er dette minimumskrav som det offentlige har sterk interesse av at blir fulgt. Det skal derfor kreves relativt mye av «de særlige grunner» som må foreligge før dispensasjon fra disse bestemmelsene kan gis."

Spørsmål	Antall skoler N=16	
	JA	NEI
Er det søkt om dispensasjon fra tilgjengelighetskrav?	1	15
Er det gitt dispensasjon?	1	15
Oppfyller bygg og uteområde forskriftenes krav til brukbarhet og tilgjengelighet for bevegelseshemmede?	2	14

Forskriftens krav til brukbarhet for bevegelseshemmede oppfylles bare på to av de 16 skolene. De resterende skolene har flere mangler på tekniske forskrifters krav til brukbarhet. Av disse skolene er det altså bare i ett tilfelle søkt om dispensasjon, og dispensasjonen gjelder krav om heis. Vi stiller oss spørsmål om hvorfor det ikke er søkt om dispensasjon når andre og økonomisk mer beskjedne krav til brukbarhet ikke er innfridd?

Vi kan nevne noen eksempler på problemer som går igjen:

- Inngangsdør er tung å åpne og for stor nivåforskjell mellom utside og innside.
- Innvendige dørterskler er for høye.
- Toaletter for bevegelseshemmede ansatte mangler.
- Feil montering av utstyr på toalettene som finnes gjør dem ubrukbare.

Svaret på vårt spørsmål kan være en eller begge av følgende:

- Det har foregått bevisst vurdering mht dispensasjonssøknad. Man er inneforstått med avslag. Dette innebærer at det finnes kompetanse om kravene, men at man velger å ikke innfri dem. Altså lages bevisst løsninger med dårlig brukbarhet.
- Det er ubetenksomhet eller manglende kompetanse om krav og/eller konsekvenser av løsningene.

BRUKERMEDVIRKNING

Plan- og bygningsloven stiller ikke det samme krav til medvirkning i byggesaker som i plansaker. Rundskriv T-5/99 "Tilgjengelighet for alle" oppfordrer til å sørge for medvirkning også i byggesaker. Medvirkning fra de forskjellige brukergrupper vil kunne gi riktige løsninger og være mindre kostnadsdrivende enn om nye bygg må forandres i etterkant. Som eksempel kan vi si at den beste kompetanse om hva som er brukbart for funksjonshemmede, finnes hos funksjonshemmedes organisasjoner.

Spørsmål	Antall skoler N=16	
Hvilke brukergrupper har medvirket i planleggingen?	JA	NEI
Ansattes representant?	16	0
Representanter for elever/foreldre?	12	4
Råd for funksjonshemmede eller funksjonshemmedes organisasjoner?	5	11
Er det fra brukerne fremmet innvendinger mot løsninger som likevel er valgt?	5	11

Skolenes ansatte er representert i planleggingsprosessen for alle de 16 skolene. Elever og/eller foreldre har medvirket i planleggingen ved 12 av skolene. Funksjonshemmedes råd eller funksjonshemmedes organisasjoner har medvirket i planleggingen ved bare 5 av de 16 skolene. At den spesielle kompetansen på tilgjengelighet som funksjonshemmedes organisasjoner innehar, ikke er benyttet i oftere i planlegging av skolebygg, er bemerkelsesverdig.

Dette kan skyldes at planleggere ikke anerkjenner kompetansen, eller at det ikke er tenkt på at kompetansen er tilgjengelig. Konklusjonen blir at oppfordringen i Rundskriv T-5/99, om bredt sammensatt brukermedvirkning i byggesaker, ikke er fulgt opp.

Ved fem av skolene er løsninger valgt på tross av innvendinger fra brukere. Ett av tilfellene er innvending fra ansatte mot utstrakt bruk av dørterskler. Funksjonshemmedes organisasjoner har kommet med innvendinger ved fire skoler. Det dreier seg i disse tilfeller også om terskler i byggene, men i tillegg om to tilfeller av manglende heis, manglende rekkverk i trapper, omfattende mangler på tilgjengelighet for synshemmede. Det er også et tilfelle hvor nivåforskjell vanskeliggjør atkomst til gymsal, som i tillegg til vanlig skolebruk også brukes til kulturelle formål på kveldstid og i helger.

For at medvirkning skal ha god effekt og føre til byggverk med god brukbarhet, er det flere faktorer som må være tilstede i godt samspill. Arkitekten sin grunnholdning, innsikt og kompetanse er svært viktig for hvordan brukbarheten blir. Holdningen til kommunens eller fylkets prosjektledelse, samt deres kompetanse er også avgjørende. Det er holdning og samarbeidsvilje som avgjør om prosjektet evner å utnytte den ressurs en bredt sammensatt medvirkning er.

4

UNIVERSELL UTFORMING OG PLANLEGGING AV SKOLEANLEGG

Regjeringens handlingsplan for økt tilgjengelighet, som kom i november 2004, sier at hovedmålet er fullverdig tilgjengelighet med varige virkninger. Universell utforming er angitt som strategi for å nå dette målet. Skoleanleggene er blant livets viktigste arenaer for menneskers sosiale og faglige utvikling. Dermed er det spesielt viktig at anleggene gir like muligheter til bruk for alle mennesker.

Dette kapitlet peker på viktige faktorer som gjennom en lang planleggingsprosess er av stor betydning for å kunne oppnå et skoleanlegg som er brukbart for alle.

SKOLEN ER EN VIKTIG ARENA

Skoleanleggene er viktige sosiale arenaer hvor mange aktiviteter for hele befolkningen finner sted. Elevene får tilført mye av sin grunnleggende sosiale erfaring og kompetanse på skolen. Foreldre og foresatte forutsettes å delta i et samspill mellom hjem og skole som tidvis innebærer å være til stede på skolen og delta i møter og andre aktiviteter. Skolen inneholder også arbeidsplasser av forskjellig karakter, og benyttes ofte til forskjellige idretts- og kulturaktiviteter både på kveldstid og i helger. Skoler fungerer også i stor utstrekning som valglokaler.

Ved de forskjellige skolene er det varierende behov når det gjelder uteområder. For barneskoler er uteområdet viktig for lek og sport. På videregående skoler har elevene mer behov for uformelle møteplasser ute hvor de kan slappe av og samtale i pausene. Ungdomsskolene ligger et sted mellom. Her vil det være behov for både arealer for lek/sport og områder for avslapning og samtale.

De varierende behov som skolegårdene må dekke kan sies å representere forskjellige trinn i utviklingen av enkeltmennesket og relasjoner mellom mennesker. Det å føle seg inkludert i et sosialt miljø, og lære seg hvordan det fungerer på godt og vondt, er viktig for alle mennesker. Skolegården er en viktig arena for et menneskes sosiale utvikling. Enten det gjelder lek, sport eller samtale, er det avgjørende for den enkelte elev at de fysiske omgivelser er utformet slik at det er mulig for alle å delta.

Skal vi nå nasjonale mål om fullverdig tilgjengelighet med varige virkninger og at alle samfunnsborgere skal ha de samme muligheter til personlig utvikling, deltakelse og livsutfoldelse, må utforming av bygg og uteområder være slik at ingen ekskluderes. Da kan alle delta i de forskjellige aktivitetene som foregår inne og ute på skoleanleggene, enten som besøkende, arbeidstakere, foreldre/pårørende eller elever. Likeverdig deltakelse forutsetter at bygg og uteområder er utformet slik at alle kan delta. Det er like viktig enten det gjelder barnehager, skoler, rådhus, operahus eller andre byggverk.

AREALPLANLEGGING

- VALG AV TOMT TIL SKOLEANLEGG

Planleggingen av en ny skole starter ikke når en arkitekt får i oppdrag å tegne skolen. Den begynner lenge før den tid. Planleggingen starter i kommunens eller fylkets langsiktige planlegging. Plan- og bygningsloven pålegger i § 16 planmyndighetene å, fra et tidlig tidspunkt i planleggingsarbeidet, drive en aktiv opplysningsvirksomhet overfor offentligheten. Det står at berørte enkeltpersoner og grupper, herunder funksjonshemmedes organisasjoner, skal gis anledning til å delta aktivt i planprosessen.

Nødvendige arealer til skolebygg må være nøye utvalgt. At tilfredsstillende infrastruktur må være på plass innen skolebyggingen er ferdig og at byggverket bør ha en sentral plassering ut fra de behov som skal ivaretas, er en opplagt side av planleggingen. Men det er minst like viktig at tomten er egnet til et skoleanlegg hvor brukbarhet og likeverdig deltakelse for alle er en premiss. Det er viktig å tenke på at brukbarheten for området må

være god om vinteren også. Uteområde generelt og lekeplasser spesielt, som lages fordelt på to eller flere plan, vil ofte ekskludere bevegelseshemmede fra enkelte områder.

Skal et skolebygg med uteområde bli brukbart for alle, må tomten være forholdsvis flat eller bare svakt skrånende. Det vil være svært kostbart og nær umulig å innfri kravene om utforming og funksjon som stilles i Opplæringsloven og i Tekniske forskrifter til plan- og bygningsloven, hvis et skoleanlegg legges i bratt terreng. Når vi i tillegg til lovverket legger regjeringens handlingsplan før økt tilgjengelighet til grunn ved valg av arealer til nye skoleanlegg, er det innlysende at tomten må være tilnærmet flat.

BYGGESAKER OG MEDVIRKNING

I dagens plan- og bygningslov er det ikke stilt det samme krav til medvirkning i byggesaker som i plansaker. Rundskriv T-5/99 "Tilgjengelighet for alle" oppfordrer til å sørge for medvirkning i byggesaker så vel som i plansaker. Den beste kompetanse om hva som er brukbart for funksjonshemmede, finnes hos funksjonshemmedes organisasjoner. Medvirkning fra organisasjonene vil kunne gi riktige løsninger og være mindre kostnadsdrivende enn om nye bygg må forandres i etterkant.

Private og offentlige planleggere vil kunne tjene på å utvikle rutiner hvor medvirkning fra funksjonshemmedes organisasjoner er en selvfølgelig del av planleggingsprosessen. Kommunale- og fylkeskommunale råd og funksjonshemmedes organisasjoner vil kunne ha en unik kompetanse, gjennom egen erfaring i å bruke forskjellige løsninger og til å bedømme brukbarhet. Sammen med planleggenes fagkunnskap vil dette gi gode muligheter til å velge gode løsninger.

Ved planlegging av nye bygg med offentlig og allmenn interesse, bør funksjonshemmedes organisasjoner innkalles til møte i start av forprosjekt. Da kan viktige premisser og prinsipper diskuteres. Videre kan gruppen og planleggerne avtale form og hyppighet på samarbeidet. Det er viktig at dette samarbeidet med fokus på brukbarhet for alle foregår kontinuerlig i planleggingen, også helt til detaljplanleggingen er ferdig.

Underveis i selve byggeprosessen kan det komme forandringer og tillegg. Det er viktig med fullt fokus på brukbarhet for alle i slike anliggender, slik at ikke resultatene etter en omfattende planleggingsprosess blir forringet ved et eller annet hastvedtak for utførelse. Hvis det er den minste tvil om forandringen vil kunne svekke tilgjengeligheten, bør funksjonshemmedes organisasjoner konsulteres.

NYE PREMISSE FOR PLANLEGGING?

Når skolebygg skal planlegges, er det viktig at kommunen eller fylket setter premisser for utformingen. Fram til nå er det lite vektlagt å legge tilgjengelighet for alle som premiss for planlegging. Byggforskriftenes krav har ligget i bunn, men flere detaljer som omhandler brukbarhet for orienterings- og bevegelseshemmede er ofte uteglemt av planleggere eller utførende. I enkelte tilfeller er en liten setning om at funksjonshemmedes behov skal ivaretas puttet inn i forutsetninger og premisser. Vår erfaring er at dette ikke er tilstrekkelig som premiss for å oppnå fysiske omgivelser som gir alle mulighet for likeverdig deltakelse.

"Regjeringens handlingsplan for økt tilgjengelighet" sier at hovedmålet er fullverdig tilgjengelighet med varige virkninger. Det innebærer at alle samfunnsborgere skal ha de samme muligheter til personlig utvikling, deltakelse og livsutfoldelse. Videre står det i planen at strategien universell utforming må forankres i regelverk, administrativ bevissthet og kompetanse på alle sektorområder. Konsekvensene av regjeringens handlingsplan må bli at universell utforming brukes som prinsipp ved planlegging av nye skolebygg.

Enten det er en arkitektkonkurranse eller andre former for utvelgelse som fører til endelig valg av design og arkitekt, er det svært viktig at det helt fra begynnelsen av legges tydelige føringer på funksjonen for bygget og uteområdet. Bestillingen til arkitektene må tydelig sette krav om at bygget og uteområdet skal gi like muligheter til bruk for alle elever og ansatte, at prinsippet om universell utforming skal følges. Når arkitektene så skal utforme skoleanlegget er de forpliktet av oppdragsgiver til å gjøre det slik.

Det er rimelig å anta at fylkeskommuner, kommuner og forskjellige andre tiltakshavere/bygherrer vil tjene på en slik premissetting. Hvis planlegger ikke følger opp dette, og det i etterkant eventuelt måtte dukke opp mangler på brukbarhet, vil det kunne føre til at kostnader ved ombygging ikke belastes byggherre alene. Arkitekter og planleggere ville i større grad enn nå kunne stilles ansvarlig for eventuelle mangler på brukbarhet og tilgjengelighet.

Medvirkning fra funksjonshemmedes organisasjoner vil kunne være en viktig ressurs for planleggerne. De kan være med å bidra til at arkitekter kan skaffe seg unik kompetanse i å kombinere spennende estetisk særegenhet med god og likeverdig brukbarhet for alle. Arkitekter som evner å kombinere disse kvaliteter vil utvilsomt høste anerkjennelse og bli attraktive i markedet.

AKTUELL LITTERATUR

- Tilgjengelige bygg og uteområder
Norges Handikapforbund 2004
- Kontrollskjema for byggeforskriftenes krav til tilgjengelighet
Norges Handikapforbund 2003
- Kommunal boligpolitikk. Universell utforming av boliger og uteområder
Norges Handikapforbund 2001
- Tilgjengelige uteområder. Kommunal planlegging og fysiske løsninger
Norges Handikapforbund 1998
- Inspirasjon. Universell utforming – en utfordring
Norges Handikapforbund 2000
- Et inkluderende samfunn - en håndbok om tilgjengelighet for synshemmede
Norges Blindeforbund 2004
- REN veiledning til teknisk forskrift
Statens byggt tekniske etat 2003
- Bygg for alle
Temaveiledning om universell utforming av byggverk og uteområder
Statens byggt tekniske etat og Husbanken 2004
- Tilgjengelighet for alle. Rundskriv T-5/99
Miljødepartementet, Kommunal- og regionaldepartementet,
Sosial- og helsedepartementet 1999
- En grunnskole for alle
Deltasenteret, Sosial- og helsedirektoratet 2001
- Tilgjengelighetsmal for grunnskolen, 2. utgave
Deltasenteret, Sosial- og helsedirektoratet 2003
- Universell utforming av utelekeplass – prosjektrapport (på CD)
Deltasenteret, Sosial- og helsedirektoratet 2002
- Universell utforming over alt!
Deltasenteret, Sosial- og helsedirektoratet og Statens råd for funksjonshemmede, 2003
- Hvordan samarbeid kan skape tilgjengelighet for alle
Rådet for funksjonshemmede i Kristiansand kommune v/Astrid M. Staalesen, 2004

Tekst: Steinar Myrdal
Design: Kirell Design
Foto: Steinar Myrdal
Trykk: Merkur trykk
Opplag: 3000
ISBN 82-7651-029-9

Norges Handikapforbund 2005
Postboks 9217 Grønland
0134 Oslo
Telefon 24 10 24 00
Faks 24 10 24 99
nhf@nhf.no
www.nhf.no

